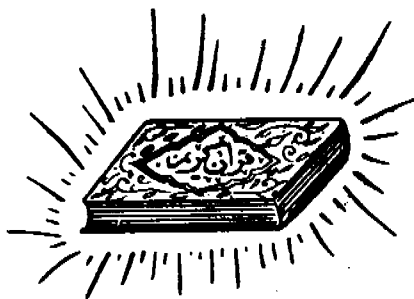

بسم الله الرحمن الرحيم

ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ . مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ
بِمُجْنُونَ . وَإِنْ لَكَ لَأَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ وَأَنْتَ لَعَلَى
خَلْقٍ عَظِيمٍ . فَسَتَبْصُرُونَ . (۱)

گفتم ای خامه بدینجای اندکی بیشتر بیای و بدیگر کثرت در این پایگاه گسترده گردشی ساز و پژوهشی آغاز که پهنه‌ای پر معنایت در پیش است و شتاب نشاید و درنگی باید و غوری مگر حاصلی از ریاض عرفان بدامن آید که ارمغان یاران آری .

در اینجای صحنهما و رسته هاست از پدیدگان هستی و نوباوگان طبیعت که اراده حضرت مبدع انشاء رسته‌های آفرینش پرداخته ورده‌ها از پی هم درآورده و از آنها برخی بر بساط خاك افکنده و جامه شهود بر آن پوشیده و پاره‌ای بر پهنه* معنی نشانده و در مجلای فروغ خرد گذارده پس بر کرسی اصطفايش معدودی از این بدایع بر نهاده با قلم صنع شگرفش چهره آنان آذین بسته و بر لوح پاك قرآن خالد آن چهره‌ها بر نگاشته و به هستی ملکی و ملکوتی هر کدام سوگندی یاد کرده و حقیقتی روشن ابراز داشته باشد که بندگانش را هدایتی باشد و نصیح و موعظتی .

پس تو این بار را نیز در این فرودگاه بیای و خامه در این مسیر بپرداز و بدیگر بار از اقسام قرآن جاوید سخن‌گوی و تکمله‌ای بر گفتار پیش بیفزای بو، که خامه ات را با ناتوانی و اندیشه‌ات را با کوتهی و نارسائی مسلمی که هست توفیقی نوین دست دهد و از مصباح جاوید قرآن قبی برگیری و در چراغدان این مبارك نامه برافروزی تا شعاعی از کانون مزار امانم از این صحیفه برخیزد و روشن‌گر دیدگان مشتاقان گردد که اینجا بارگاه پر فروغ پرچمدار قرآن است و بر هر خشش خورشیدی پهلوی گیرد .

شرف رسیده بجائی دراین همایون کاخ که آفتاب تاسف خورد بخت جدار (۲) و غنوده^۱ همین بارگاه قدوسی، امام ثامن است که قرآن عظیم را ربسمان استوار آسمانی و راه روشن زندگی و رهنمون طریق بهشت و رها بخش از لهیب دوزخ میداند که هرگز کهنگی و اندراس در ساخت حقیقت راه نیابد و رهنمای همه^۲ انسانها در همه^۳ ادوار زمان باشد آنجا که فرمود: هو خبل الله المتین و عروته الوثقی و طریقته المثلی المؤدی الى الجنة والمنجی من النار لا یخلق علی الازمنه ولا یث علی الالسنه لانه لم یجعل لزمان دون زمان بسل جعل دلیل البرهان والحجه علی کل انسان (۳) و بهمین روی تلاوت و تدریس آن موجب آرامش جان است و ریزش رحمت و حمایت فرشتگان و عنایت رحمان که پیامبر عزیز فرمود: ما اجتماع قوم فی بیت من بیوت الله یتلون کتاب الله و یتدارسونہ بینهم الا نزلت علیهم السکینه و غشیتهم الرحمة و حفتهم الملائکه و ذکرهم الله فیمین عنده . (۴)

و چه بهتر که این حدیث نیکورایا موزیم و در حقایق دقیقش بژرفی بیندیشیم و روشنی و شفای جان از نور و طراوتش بر گیریم و این قصه پرداز راستگوی را بسودمندی بیانش تلاوت کنیم که امیر مومنان علی ع فرمود: وتعلموا القرآن فانه احسن الحديث و تقفوها فیه فانه ربيع القلوب واستشفوا بنوره فانه شفاء الصدور واحسنوا تلاوته فانه انتفع القصص (۵)

بلی این کتاب رهنمای الهی حقیقت تامه^۴ خیوه^۵ است «ان القرآن هدیة الله للحیوة کلها» (۶) نغمه ای آسمانی که بترانه^۶ روح انگیز عربی از قرارگاه بخش ندای الهی بسر کانون جان پاك پیامبر فرود آمده تا جهانیان را از خشیت خدای بترساند و بر کرسی پرهیز نشاند . و انه لتنزیل رب العالمین نزل به الروح الامین علی قلبك لتکون من المنذرین بلسان عربی مبین (۷) نك از این صحیفه نغمه ای بزخمه خامه برانگیزیم و بمانند پیشین بار از سوگند هایش سخنی بیردازیم و حقایقی بی بازار دانش آریم .

سوگند بقلم

قلم آفریده ای است ارزنده که قشرهای سپاه نادانی در هم درد و شعاع حیات بخش دانش را در کانون جانها پیرا کند و این عظیم سوگندی است که خدای یاد کرده و ارج و پایه^۷ قلم را بهمگان بیان داشته تا از ناتوانی چهل پیرهنند و بنیروی قلم تجهیز شوند و بدانش گرایند. پس خامه مشیت این چنین مینگارد که: ن. والقلم وما یسطرون (۸).

پیامبر فرمود: نخستین چیزی که خدای آفرید قلم بود و باو فرمان داد که سرنوشت

۲- کتبه دارالاعاده ۳- عیون اخبار الرضا ۴- بخاری ۵- نهج البلاغه

۶- نظرات فی القرآن ۷- شعراء ۱۹۲-۱۹۵ ۸- سوره القلم

هستی را بنگارد (اول ما خلق الله القلم . قال اكتب . قال ما اكتب . قال اكتب القدر) (۹).
 شیخ طبرسی گوید: بیان از دو راه ابراز شود. زبان و قلم ولی ارزش قلم بیشتر باشد
 زیرا آثار آن در گذشت روزگاران باقی بماند (۱۰) و **طنطاوی** گوید اگر قلم نمی بود علوم
 نگهداری نمیشد و حکومتها پایدار نمی ماند و دین ها تباہ میشد و انسان بصورت پست ترین
 حیوانات در می آمد و مینویسد وجود چهار گونه است. عینی ذهنی. لفظی و کتبی و آنچه
 از مطلق موجودات باقی می ماند حقایق کتبی است که بنگارش قلم چهره می بندد و قلم را
 سلطنتی بزرگ است و خداوند بآن سوگند یاد کرده بعلم آثار پایداری که از آن باقی
 می ماند (۱۱) **قناده** قلم را بزرگ نعمتی میداند که پایداری دین و شایستگی زندگی مردمان
 باو پیوند است «**القلم نعمة من الله عظیمه لولا له لم یقم دین ولم یصلح عیش**» (۱۲) و امام
فخر رازی گوید: سپاس خدای را که بسواد قلم دین را منور داشت و قوام علم و انسانیت را
 بخامه برپای ساخت. **فالقلم صیاد یصید العلوم بیکی و یضحک بر کوعه تسجد الانام و یحرکته**
تقی العلوم علی مراللیالی والایام (۱۳) شگفت پدیده ای که رشحاتش در جام دوستان شهداست
 و در کام دشمنان زهرای فعیان. بقول **ابی تمام طائی**:

لعاب الافاعی القاتلات لعابه واری الجنی رشتاته ایدعواسل (۱۴)

و بدیگر سخن. علم شریفترین صفات است که بوسیله قلم باقی می ماند و **لولا القلم ما**
استقامت امور الدین والدنیا (۱۵) حسن و قتاده و ضحاک گفتند (نون) دوات است (۱۶) و
پیامبر فرمود: اول شیئی خلق الله القلم ثم خلق النون و هو الدنواة و سوگند بقلم و دوات برای
 نفع فراوان آنهاست زیرا ما فهمیم بوسیله نگارش بیان میشود (۱۷) شگفتا که نخستین نغمائی
 که بر گوش حقیقت نیوش جانش فرود می آید ترانه آموزش و آوای نگارش قلم را متضمن
 است و بدینگونه میسراید: **اقراء و ربك الاکرم الذی علم بالقلم علم الانسان ما لا یعلم** (۱۸) و
 در این باره **شیخ محمد عبده** چنین مینویسد: این خود دلیلی است قاطع بر عنایت اسلام و
 قرآن بنگارش و دانش که خدای در نخستین بیان خود از قلم و آموزش و خواندن سخن
 بمیان آرد و اگر مسلمانان باین حقیقت نگریند و بنور دانش پرده های جهل را ندرند و درهای
 قفل خورده نادانی را نشکنند همواره در تاریکی نادانی بمانند و هیچگاه هدایت نیابند (۱۹)
طنطاوی گوید: پیامبر در نخستین گفتار آسمانیش از قلم سخن راند و یاران خویش را

۹- جامع البیان	۱۰- مجمع البیان	۱۱- الجواهر	۱۲- مجمع البیان
۱۳- مفاتیح الغیب	۱۴- امالی شریف مرتضی	۱۵- مقتبیات الدرر	۱۶- جامع البیان مجمع البیان
۱۷- غرائب القرآن	۱۸- فلق آیه ۳-۵	۱۹- تفسیر عبده	

بنگارش برانگیخت (۲۰) نیسابوری گوید :

الذی علم القلم یعنی علم الانسان بواسطه القلم زیرا پایداری دانشها بسته بنقل و نگارش است (۲۱) و بدیگر تعبیر: علم الانسان الکتابه الّتی تتم بها امور الدنیا فی مشارق الارض و مغاربها (۲۲) و در حسن توجه قرآن عزیز بامر نگارش همین بس که بیش از شصت بار از کتابت و مشتقات آن سخن رانده است (۲۳)

نهضت نگارش

بر اثر عنایت ژرف و ارزنده قرآن عزیز بدانش و نگارش و کتاب و قلم ودوات و آموزش و پرورش و این سخنان که از این حقایق روشن بمیان آورد در میانه مردمان جهشی و جنبشی عظیم برخاست و همگان بساحت علم روی آوردند و بدامان کتاب و قلم درآویختند و نهضتی بزرگ در مسیر فرهنگ برپای ساختند و بگفته محمد الغزالی نویسنده معاصر عرب قرآن نهضتی بزرگ و حرکتی عمیق در شئون دانش و نگارش برپای ساخت . جنبش اصیل و نوین که از ژرفای نفوس مومنان بتحریر جازم قرآن چهره نمود (۲۴) پس از قلم تعلیمات اسلامی قلمها برخاست و از دامان کتاب عزیز رحمانی کتابها پدید آمد که جهان مدنیت را روشن ساخت و فطرت دانش پژوهان را برانگیخت و یکره نوری از چراغ قرآن بتابید که همه سیاهیها و تاریکیها درهم نبشت و جهان انسانها را بفروغ علم منور کرد . آتچنانکه بلاذری نویسد: پیش از ظهور اسلام تعداد باسوادهای قریش فقط هفده نفر بودند (۲۵) و در مدینه یازده نفر باسواد بودند و دیگر در سراسر حجاز همه مردمان خواندن و نوشتن نمیدانستند و نمی توانستند (۲۶).

آماري بهت انگيز

بدان نظر که پرتوی از شعاع دانش جاوید در اسلام را در اینجا تجلی دهیم بامحدودیت فراوان مجال و مقال آماری از تالیفات دانشمندان و نویسندگان اسلامی را که در پرتو حمایت قرآن برخاسته و بنعمت قلمداری و کتاب نگاری ممتاز گردیده اند تا آنجا که توان بسی محدود و نارسای پژوهش ما کمک داد در این نبشته میآوریم تا حجتی باشد ادعای راستین ما را . حاج خلیفه . تعداد تاریخ نویسان اسلامی را به ۱۲۰۰ نفر بالغ میدانند که در راس آنها ابن خلدون (قرن ۱۴ میلادی) است و دیگر محمد بن جریر طبری (قرن چهارم هجری)

است که مدت چهل سال هر روز چهل صفحه چیز مینوشته است و مسعودی صاحب مروج الذهب و ابو الفرج اصفهانی (قرن ۷ هجری) صاحب کتاب اغانی و مقریزی معاصر ابن خلدون بوده است و همچنین مورخ مشهور اسلامی بنام نویری متوفای ۱۳۳۱ میلادی که کتاب نهاییه الارب را در ادب و تاریخ در ۳۰ جلد نوشته است (۲۷) در ریاضیات دانشمندانی همچون محمدبن موسی و عمر خیام و در علم هیئت اشخاصی مانند الف یك . محمدبن جابر . ابن ماجور . ابوالوفاء ابوریحان و خواجه نصیر طوسی تالیفاتی ارزنده پرداخته اند . در جغرافی افرادی همچون سلیمان . مسعودی . ابن حوقل بیرونی . ابن بطوطه . الاصلطری . المقدسی و ادربی کتابها نوشته اند . در فیزیک ابن هیثم و در شیمی جابر بن حیان و زکریای رازی تالیفاتی انبوه و سودمند نگاشته اند (۲۸) .

ابن اصبیعه (متوفای ۱۲۶۹ میلادی) کتابی بنام طبقات الاطباء نوشته و تمام اطباء اسلامی از جمله رازی . علی بن عباس . بوعلی سینا . ابن رشد . ابن زهر (متوفای ۱۰۴۴ میلادی) و گروهی فراوان از مولفان کتب طبی را نام برده است و در هندسه دانشمندی بنام ثابت بن قره هفت جلد کتاب مخروطات را ترجمه کرده است .

دکتر ماکس میرهوف مستشرق انگلیسی مینویسد : حنین بن اسحق فیلسوف و پزشک قرن سوم هجری صد کتاب سریانی و ۳۹ رساله عربی را در فلسفه . نجوم . ریاضی . طب و فیزیک ترجمه کرده و پسرش اسحق بن حنین ۱۳ کتاب سریانی و ۶۰ کتاب بعری ترجمه نمود .

دکتر لکرت (۳۰) در تاریخ طب خود از سیصد جلد کتاب طبی عربی یاد میکند که بزبان لاتین ترجمه شده است و میگوید که : تمام دانشگاههای اروپا تا ۶۰۰ سال از کتب علمی مسلمین استفاده می کرده اند .

دکتر گوستاو لوبون (۳۱) مینویسد : لونی یازدهم حکم کرد که باید در تدریس فلسفه از تصنیفات ابن رشد فیلسوف اسلامی استفاده شود (۳۲) مسیورنان مینویسد آلبرت بزرگ هرچه داشت از ابوعلی سینا گرفت و سن توماس تمام فلسفه اش از ابن رشد بوده است (۳۳) اینک با استفاده از کتب و مآخذ موجود نام تنی چند از دانشمندان و نویسندگان شهیر اسلامی را بترتیب قدمت زمانی مینگاریم .

۱- جابر بن حیان (۴۰۰ هجری) که از بزرگترین دانشمندان اسلامی بوده و اروپائیان

اورا پدر شیمی جهان نامیده‌اند و او افتخارشاگردی امام جعفر صادق علیه‌السلام را داشته است (۳۴) رازی در باره‌ی او میگوید که استاد ما ابوموسی جابر بن حیان گفت من دو هزار دفتر در فلسفه حیل . صنعت . پزشکی . ریاضی . زهد . افسون . موعظه . نیرنگ و کیمیا بیرداختم (۳۵) پل کراوس علاوه بر ۸۵۸ کتاب ، رسائل مختلفی از او ذکر میکند جابربن نوشته‌های علمی خود را بر امام صادق ع میخواند و آنحضرت نوشته‌های او را میدید و از آن میکاست یا بر آن میافزود تا به ۳۰۰۰ دفتر رسید (۳۷) تعداد زیادی از کتابهای جابر بزبانهای خارجی ترجمه شده در فهرست چاپی پاریس ذیل کلمه* (Geber) و جابر بن حیان طرطوسی چاپهای لاتینی ۱۴۷۵ تا ۱۶۸۲ و ایتالیائی ۱۵۴۴ و فرانسوی ۱۶۷۸ چاپ برتولو معرفی شده‌است. در فهرست بروکلن ۱-۱۲۴۱ نود و دو دفتر از جابر ذکر شده‌است برتولو (۳۸) با همکاری هوانس بسال ۱۸۹۳ چند کتاب از جابر را در پاریس طبع و افکار علمی او را بر رسی کرده‌است (۳۹).

۴- محمد بن زکریای رازی (متولد ۲۵۱ هجری) طبیب و شیمی دان و فیلسوف بزرگ اسلامی که کتب و رساله‌هایی ارزنده در کلیات مسائل طبیعی و طب و منطق و مابعدالطبیعه نگاشته است و تعداد تألیفاتش به ۲۷۱ جلد بالغ میشود (۴۰) و یکی از کتابهای او کدر باره* آبله و سرخچه نوشته شده چهل بار در اروپا چاپ شده‌است .

۳- ابویوسف یعقوب بن اسحق کننی متوفای ۲۵۸ هجری فیلسوف و حکیم بزرگ مشهور . تألیفاتی بسیار عمیق و ارزنده در حکمت و علوم عقلی دارد که تعداد کتب و رسائل او به ۲۷۰ جلد بالغ میشود و برخی از آنها بزبان لاتین ترجمه شده‌است و دانشمندانی چون ژرار دوس کرمونی (۴۱) و آل‌بینوناگی بترجمه و چاپ آن کتب همت گماشته اند (۴۲) .

۴- ابو نصر فارابی متولد ۲۶۰ هجری فیلسوف بزرگ اسلامی که معلم ثانی لقب یافته است و کتب منطق ارسطو و بسیاری از کتب فلاسفه قدیم را شرح کرده و کوشیده که بین فلسفه آتن و مکتب فلسفی اسکندریه (ارسطو و فلوطین) التیام بخشد و بیش از پنجاه کتاب نفیس و رسالات ارزنده در فلسفه . منطق . نجوم و ریاضیات و طبیعیات نگاشته و نظرات جدیدی در علوم عقلی ابراز داشته است و برخی تألیفات او بزبانهای خارجی ترجمه شده است از جمله

۳۴- رتبه‌الحکیم . حدیث‌الشهر الامام الصادق ملهم‌الکیمیا . سر العالمین غزالی ۳۵- لغت‌نامه* دهخدا
 ۳۶- دائرة المعارف اسلام ۳۷- ترهت‌نامه* علائی ۳۸- Berthe lot ۳۹- لغت‌نامه* دهخدا
 ۴۰- مولفات و مصنفات رازی دکتر محمود نجم‌آبادی ۴۱- Cromonensis ۴۲- تاریخ علوم عقلی

رساله؛ آراء اهل المدينة الفاضلة" وی را به همراه هشت رساله دیگر فردریک دیترسی (۴۳) به آلمانی ترجمه و چاپ کرده و کتب دیگر از او نیز در بیروت و مصر و هند چاپ شده و کتاب احصاء العلوم او باهتمام آنگل گونزالز (النچیا) ۴۴ (در مادرید نشر گردیده است (۴۵) کتب دیگری نیز از وی در قرون وسطی و همچنین قرون اخیر در اروپا چاپ شده است (۴۶) .

۵- ابو جعفر محمد بن یعقوب کلینی : محدث عظیم الشان شیعه (متوفای ۳۲۹ هجری) معروف به ثقة الاسلام که کتاب معروف کافی را که از کتابهای معتبر شیعه است طی ۲۰ سال مشقت و حسن مداومت تألیف نموده و ۱۶۱۹۹ حدیث معتبر از بیان پیامبر و ائمه هدی ع در آن گرد آورده است و این کتاب مورد توجه حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه قرار گرفته و درباره آن فرموده اند : الکافی کافی لشیعتنا این مولف عظیم القدر کتب ارزنده دیگری نیز مانند تعبیر الروبا . رد قرامطه . کتاب الرجال وما قبل فی الاثمه تألیف کرده است (۴۷) .

۳- شیخ مفید (۳۳۶-۴۱۳ هـ) عالم و فقیه بزرگ شیعه که از مفاخر جهان دین و دانش و از مشاهیر علمای زبده تشیع است و تألیفاتی فراوان و ارزنده در علوم اسلامی از خود یادگار گذارده که مورد استفاده ارباب دانش است و تعداد مولفات مفید این مرد بزرگ شیعی مذهب از ۲۰۰ جلد تجاوز میکند (۴۸) .

۷- سید مرتضی (۳۵۵-۴۳۶ هـ) عالم بزرگ و شهیر شیعه که تألیفات فراوان و ارزنده ای از وی در فقه ، تفسیر ، اصول ، کلام ، ادبیات ، شعرو تاریخ بجا مانده و تعداد آن به ۷۲ جلد بالغ میگردد (۴۹) .

۸- سید رضی - (متوفای ۴۰۶ هجری) عالم مشهور و مبرز شیعه و جامع کتاب مقدس «نهج البلاغه» که علاوه بر این اقدام بزرگ تاریخی تألیفاتی در حدود ۲۶ جلد در تفسیر و حدیث و شعر و علوم قرآنی از خویش یادگار گذارده است (۵۰) .

۹- ابو ریحان بیرونی - (۳۶۲-۴۴۰) منجم و ریاضی دان بزرگ اسلامی که تتبعات ارزنده او سرفصلهای نوینی در تاریخ علم بوجود آورده و تألیفات ارزنده اش در علوم نجوم ، هیئت ، ریاضیات ، جغرافیا و تاریخ قرنهای مورد استفاده دانشمندان قرار گرفته است و برخی از آنها بکرات بزبانهای خارجی ترجمه شده و دانشمندان اروپا از این تألیفات علمی بهره ها برده اند (۵۱)

۱۰- شیخ صدوق (۳۸۱ هـ) عالم نحری و بزرگوار شیعه که با تألیفات معتبر و هدایت بخش خویش در علوم مختلفه اسلامی خدمتی بس ارزنده بجهان علم و تقوی و ایمان انجام

۴۳- Dieterici ۴۴- Palencia ۴۵- تاریخ علوم عقلی ۴۶- تاریخ علوم عقلی ۴۷- مقدمه اصول کافی ترجمه فارسی ۴۸- ریحانه الادب ۴۹- ریحانه الادب ۵۰- ریحانه الادب ۵۱- لغت نامه دهخدا

داده و نامی بزرگ از خویش بیادگار گذاشته است و تعداد مولفانش به ۳۰۰ جلد بالغ است (۵۲)
 ۱۱- شیخ طوسی (۳۸۵-۴۶۰) عالم معظم و مجاهد شیعه که از مفاخر جهان علم و اسلامیت است تفسیر التبیان که از تفاسیر معتبر شیعه است بقلم او نگارش یافته و نیز دو کتاب معتبر «تهذیب و استبصار» که از کتب چهارگانه مورد رجوع علمای شیعه است از تألیفات اوست و هم اوست که حوزه علمی نجف را در هزار سال قبل ایجاد کرد و حقی بزرگ بعهد شیعه دارد، تعداد مولفانش به ۴۷ جلد رسیده است که در فقه، اصول، کلام، حدیث، تفسیر و پاسخ بسؤالات نگارش یافته است (۵۳)

۱۲- حکیم عمر خیام - (۵۰۹ ه.ق) منجم و ریاضی دان و حکیم مشهور که هم او تقویم جلالی را در زمان ملکشاه سلجوقی نگاشته و تتبعاتی خاص در جبر و مقابله داشته و کتبی متعدد و ارزنده در نجوم، ریاضیات، طبیعیات، و الهیات نوشته است (۵۴).

۱۳- شیخ طبرسی (متوفای ۵۴۸ هجری) دانشمند گرانقدر عالم تشیع که تفسیر معتبر مجمع البیان را که از کتب معتد و معتبر شیعه است و اخیرا دانشگاه الازهر مصر بچاپ آن اقدام کرده است نگاشته و بیش از ۱۹ جلد کتاب دیگر در علوم دینی تألیف کرده است (۵۵).
 ۱۴ محیی الدین عربی (۵۶۰-۶۳۴) که از ارکان سلسله عرفا و اقطاب ارباب مکاشفه بوده و کتب علمی و دینی عمیقی نگاشته و در علم حروف دستی داشته و در علم نجوم، حروف، تفسیر و حدیث بیش از ۲۰۰ جلد کتاب تألیف کرده و بشارات ظهور امام قائم ع را در کتب خود ذکر کرده است (۵۶).

۱۵- خواجه نصیرالدین طوسی (۵۹۷-۶۲۲) دانشمند بزرگ شیعی مذهب که در راه نشر علم و تأسیس رصدخانه و کتابخانه رنج فراوان برده و بیش از ۱۶۸ جلد کتاب و رساله در فلسفه، کلام، ریاضیات، طب، نجوم، تفسیر، منطق، و اخلاق بزبانهای فارسی و عربی تألیف کرده است (۵۷).

۱۶- علامه حلی (۶۴۸-۷۲۶) از علمای بزرگ شیعه و معاصر سلطان محمد خداپسند است که در راه نشر آئین تشیع مجاهداتی کریمانه مبذول داشته و کتب معتبری در علوم دینی و مذهبی نگاشته که شمارش آنها به ۱۲۰ جلد میرسد (۵۸)

۱۷- غیاث الدین منصور دشتکی (۸۶۴-۹۴۹) این دانشمند بزرگ نیز در راه نشر معارف اسلام کوششها کرده و رنجها برده و بیش از پنجاه جلد کتاب در فلسفه، کلام، تفسیر

ریاضی و طب از خود بیادگار گذاشته است (۵۹)

۱۸- شیخ بهائی (۹۵۳-۱۳۳۰) عالم شهر شیعہ که بجهان دین و دانش خدمات ارزنده معمول داشته و کتبی سودمند در فقه، اصول، تفسیر، حدیث، رجال، درایه، ادبیات، ریاضیات، جبر و هندسه، اسطرلاب، هیئت بزبانهای عربی و فارسی تألیف کرده که تعداد آنها به ۹۳ جلد میرسد. (۶۰).

۱۹- ملاصدرای شیرازی (۹۷۹-۱۰۵۰) حکیم بزرگ و مشهور اسلامی که شهرت جهانی یافته و بیش از ۵۲ جلد کتاب در فلسفه، حکمت الهی، منطق، تفسیر و حدیث نگاشته و خدمتی بزرگ بجهان علم و دانش و دین انجام داده است (۶۱).

۲۰- شیخ حر عاملی (۱۰۳۳-۱۱۰۴) عالم بزرگوار شیعہ که در راه نشر آئین تشیع رنجهایی فراوان برده و بیش از ۲۲ جلد کتاب در علوم دینی نگاشته که اهم آنها کتاب معتبر وسائل الشیعہ است که تألیف آن ۱۸ سال طول کشیده و حاوی جمیع اخبار و احادیث کتب اربعه و دیگر کتب معتبر فقه شیعہ است (۶۲).

۲۱- علامه مجلسی (۱۰۳۷-۱۱۱۱) مولف و عالم بزرگوار شیعہ که در عهد صفویه میزیسته و شیخ الاسلام دوران بوده و شاگردان بزرگی پرورده و بیش از ۹۵ جلد کتاب بزبانهای فارسی و عربی در علوم معقول، منقول، فقه، تفسیر، حدیث، درایه، رجال، کلام و تاریخ تألیف کرده است (۶۳).

۲۲- میرمحمدباقر داماد (متوفای ۱۰۴۱ هجری قمری) عالم جامع شهر شیعہ که بیش از ۷۰ جلد کتاب و رساله در فلسفه، ریاضیات، فقه، تفسیر، منطق، حدیث و علوم غریبه نگاشته و منشأ خدماتی بزرگ بجهان شیعہ بوده است (۶۴).

۲۳- ملا محسن فیضی (متوفای ۱۰۹۱) که در علوم عقلی و نقلی دستی بتمام داشته و بیش از ۱۲۰ تألیف مفید در فلسفه، کلام، تفسیر، حدیث، هیئت، اخلاق، فقه و اصول، شعروادب از خویش بیادگار گذاشته است.

۲۴- و بهتراست در ختام کلام از بزرگترین دانشمندان جهانی اسلامی شیخ الرئیس ابوعلی سینا (۳۷۰-۴۳۸) نام ببریم، این دانشمند بزرگ تألیفاتی بس عمیق و علمی در فلسفه، طب، تفسیر، اخلاق، کیمیا، لغت و سایر علوم از خود بزبان عربی و فارسی بجای گذارده که

۵۸- ریحانه الادب ۵۹- تتبعات آقای عبدالله نورانی ۶۰- ریحانه الادب

۶۱- یادنامه ملاصدرا - تتبعات نورانی ۶۲- ریحانه الادب ۶۳- مقدمه مهدی موعود

۶۴- تتبعات نورانی

اهم آنها بکرات بزبانهای زنده* خارجی ترجمه شده و مورد استفاده* دانشگاهها و دانشمندان اروپا قرار گرفت از جمله کتاب شفا در ۱۸ جزو و بوسیله* هورتن آلمانی در ۱۹۰۹ میلادی ترجمه شد و جزوات دیگر آن بزبانهای انگلیسی و فرانسه ترجمه گردیده است و کتاب النجاة* که در رم و قاهره و پاریس چاپ شد و کتاب اشارات و تنبیهات او چندین بار بزبانهای خارجی ترجمه و چاپ شده است (۶۵) گوستاو لبون مستشرق فرانسوی می نویسد تا همین اواخر کتابهای بوعلی سینا در دانشگاههای اروپا تدریس می شد (۶۶) در باره* تالیفات و تصنیفات متعدد ابن سینا کتابی مستقل نگارش یافته و تعداد آنها به ۲۴۲ جلد شمارش و معرفی شده است (۶۷).

و بدینجای سخن خویش در باره* نهضت قلمی اسلامی پایان میدهیم و بدیگر پدیدم* دانش یعنی کتاب که خدای بدان سوگند یاد کرده است توجه میکنیم.

سوگند به کتاب

و خدای در کتاب مجیدش به کتاب و برگهای منتشره* آن قسم یاد میکند و میفرماید: و کتاب مسطور فی رق منشور (۶۸) بگفته* شیخ طبرسی بکتاب قسم یاد شده بجهت عظمتی که در دین دارد و برگهای پخش شده* آن که حکمت در آن نگارش یابد و اورا قش را روشن سازد (۶۹) قرآن خود کتاب مبین است و ام الکتاب که از دامان حکمت آموز آن کتباها برخاسته است و کتابخانهها ایجاد شده و نور معارف مادی و معنوی را در همه جای انعکاس داده است و هیچکدام از کتب ادیان جهان نیست که تا این حد سخن از کتاب بمیان آورد و ۲۱۳ بار نام کتاب را تکرار کند (۷۰) و کتاب در قرآن بمعنی نبشته در لوح محفوظ، واجب ساختن، امر کردن قرار دادن، و حکم راندن نیز آمده است (۷۱) و همین توجه اسلام بکتاب و کتابت بود که درهای دانش را بروی مسلمانان باز کرد و کتابهایی فراوان بنگارش آورد و کتابخانهها و دانشگاهها ی بسیاری ایجاد نمود چنانکه بنجامن تودل (۷۲) متوفای ۱۱۷۳ میلادی مینویسد: در اسکندریه بیست آموزشگاه را دیدم بعلاوه در بغداد، قاهره، طلیطله و قرطبه دانشگاههایی دیدم که در آنها لابراتوار، کتابخانه، رصدخانه و لوازم آزمایش و تحقیق وجود داشت (۷۳) بنا بنقل دکتر گوستاو لبون در کتابخانه* اسلامی الحاکم دوم ۶۰۰۰۰۰ جلد کتب خطی علمی وجود داشت که ۴۴ جلد آن فهرست بود و شارل عاقل (۷۴) امپراطور فرانسه ۴۰۰ سال بعد در پاریس کتابخانهای

۶۵- تاریخ علوم عقلی ۶۶- تاریخ تمدن اسلام ۶۷- فهرست مصنفات ابن سینا دکتر یحیی مهدوی و مولفات ابن سینا قنوائی مصری .
 ۶۸- طور ۲-۳ ۶۹- مجمع البیان
 ۷۰- المعجم الفهرس ۷۱- وجوه قرآن ۷۲- Tudel ۷۳- میراث اسلام
 ۷۴- Charles Sage

وجود آورد که تمام کتابهای آن از ۹۰۰ جلد تجاوز نمیکرد (۷۵).

جرجی زیدان مورخ مشهور مسیحی آماری از کتابخانه‌های پیشین اسلامی در کتاب خود ذکر میکند که با وجود عدم وسائل چاپ در آن زمان واقعا بهت آور و اعجاب انگیز است بدین شرح: بیت الحکمه بغداد ۴۰۰۰۰۰ جلد ، دارالحکمه قرطبه ۴۰۰۰۰۰ جلد ، کتابخانه سلطنتی قاهره ۱۰۰۰۰۰۰ جلد . دارالحکمه قاهره ۱۰۰۰۰۰ جلد ، کتابخانه طرابلس ۳۰۰۰۰۰ جلد ، کتابخانه مراغه ۴۰۰۰۰۰ جلد و در غرناطه هفتاد کتابخانه عمومی وجود داشته است (۷۶).

کتابهای صاحب بن عباد دانشمند اسلامی را ۴۰۰ شتر حمل میکرده و کتابهای واقدی در قرن نهم در ۶۰۰ صندوق جا میگرفته است

و یاقوت میگوید که در مرو دوازده کتابخانه دیده است (۷۷) در کشور دانش‌پرور ایران هم از برکت اسلام کتابخانه‌هایی عظیم وجود آمده که اهم آنها بدین شرح بوده است : کتابخانه های ابوالوفاء در همدان ، عضدالدوله دیلمی در شیراز ، ابن عمید وزیر در ری ، صاحب بن عباد در ری ، نوح بن منصور در بخارا ، رامهرمز و ری ، آل خجند در اصفهان ، نظامیه در بغداد و نیشابور ، مدرسه صابونی در نیشابور ، قلعه الموت ، رشید و طواط در خوارزم ، غزنویان در غزنه ، رستم بن علی در طبرستان ، مسجد کمالیه و عزیزیه در مرو ، رصدخانه ثمرغه ربع رشیدی و جامع گواشیر در براسیر ، مدرسه قطبیه در کرمان ، رکنیه در یزد ، بوطاهر خاتونی در ساوه ، آستان قدس رضوی ع در مشهد ، شیخ صفی در اردبیل ، سلاطین تیموری در هرات ، سلاطین صفوی در اصفهان ، خاندان شوشتری در شوشتر ، آل مشعشع در حویزه و کتابخانه مسجد عتیق در اصفهان (۷۸) .

تا اینجا سخن از نهضت علمی و ارزش قلم و کتاب در اسلام و قرآن بمیان بود ولی صاحبان خرد و بصیرت گفته اند که قوام امور جهان بدو چیز است قلم و شمشیر (۷۹) و اکنون ببینیم قرآن بحقیقت جهاد هم توجه کرده و در این باره نیز قسمی جالب یاد کرده است .

سوگند به اسبان پیکارگران

خدای در کتاب کریمش برای نمایش قدس و عظمت مجاهدان راه ایمان فرماید : **وَالْعَادِيَاتُ ضَبْحًا فَالْمُورِيَاتُ قَدْحًا فَالْمُغِيرَاتُ صُبْحًا** (۸۰) یعنی سوگند با اسبان رونده که نفس زنند نفس زدنی - پس بیرون آورندگان آتش از سنگها بسمها . پس با اسبان حمله کننده در سحرگاه .

(۸۱) این سوگندها توجه اسلام را به اسب سواری و مجاهدت و شجاعت میرساند و اینکه مسلمین بایستی در نخستین صفهای پیکار قرار گیرند و اهل جنگ و مردانگی باشند (۸۲) مجاهد و قتاده و ضحاک گفتند العاديات اسبان مجاهدانند و ابن عباس و عطا و عکرمه نیز گفتند که خداوند به اسبان مجاهدان راه خدای سوگند خورده است (۸۳) حضرت صادق ع فرمود: این آیات در شأن علی علیه السلام بهنگام جنگ ذات السلاسل نازل شده است و پیامبر فرمود: ان علیا ظفر باعداء الله (۸۴).

در قرآن مجید راجع بجهاد ۱۱۹ آیه آمده است (۸۵) و خدای متعال بندگان خویش را به پیکار در راه حق برانگیخته است. در یکجای جنگ را موجب اصلاح زمین میداند و میفرماید لولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لفسدت الارض (۸۶) و بدیگر جای جهاد را بهمگان فرمان می دهد و میفرماید: كتب عليكم القتال وهو كره لكم (۸۷).

و به آیتی دیگر مجاهدان راه حق را محبوب خویش میشناساند که در برابر دشمنان صفهائی استوار می آریند ان الله يحب الذين يقاتلون في سبيله صفا كانهم بنیان مرصوص (۸۸) ولی این جنگ باید با کسانی صورت گیرد که بخدا و رز جزا ایمان ندارند و احکام خدا نپذیرند و بدین حق نگریند «قاتلوا الذين لا يؤمنون بالله و لا باليوم الآخر ولا يحرمون ما حرم الله و رسوله ولا يدينون دين الحق» (۸۹)

و مسلما چنین کسانی که در راه خدای بر بستر خونین شهادت آرام گیرند هرگز نمیرند و حیات جاوید یابند «ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتا بل احياء عند ربهم يرزقون» (۹۰) و آنانرا بر خانه نشینها مرتبتی افزون باشد «فضل الله المجاهدين على القاعدین اجرا عظيما» (۹۱).

پیامبر اسلام که خود پیشوای مجاهدان اسلام بود نیکوئی را در سایه شمشیر میداند که بوسیله آن اجتماع پایدار میماند و شمشیرها کلیدهای بهشت و دوزخ است «الخير كله في السيف و تحت ظل السيف و لا يقيم الناس الا بالسيف و السيوف مقاليد الجنة و النار» و علی ع که بر چمدار پیکارهای خونین اسلامی و بزرگ مجاهد راه حق بود زخمه هزاران شمشیر را از مرگ در بستر بیماری آسانتر میداند و میفرماید: والذي نفسي بيده لالف ضربه بالسيف اهون علي من ميتة علي فراش (۹۲) و حسین ع سید شهیدان و رهبر خونین کفنان راه حق مرگ را سعادت

۸۱- ابوالفتوح ۸۲- تفسیر عبده ۸۳- غرائب القرآن ۸۴- مقتنيات الدرر

۸۵- کنف المطالب ۸۶- بقره ۲۵۳ ۸۷- بقره ۲۱۲

۸۸- صف ۴ ۸۹- توبه ۲۹ ۹۰- آل عمران ۹۱- ۹۷ نساء ۹۲- وسائل الشیعه

میشمارد و میفرماید: فانی لا اری الموت الا السعاده والحيوة مع الظالمين الا برما (۹۳) و فرزندش امام سجاد از قول پیامبر محبوبترین قطرات را در نزد خداوند قطره* خون شهیدان میداند: «ما من قطره* احب الى الله من قطره* دم فی سبیل الله» (۹۴) و باز فرزند او امام محمد باقر ع مزایای جهاد را بر می شمارد و آنرا سودائی نیکو با خدا میداند. آنجا که میفرماید ظهر به الدین و يدفع عن الدین و به اشتری الله المومنین انفسهم و اموالهم بالجنة* یبعا مقلحا منجحا (۹۵) و بالاخره علی ع جهاد را دری از درهای بهشت میداند که بروی خاصان درگاه حق باز میشود: «ان الجهاد باب من ابواب الجنة* فتحة الله لخاصة اوليائه وهو لباس التقوى و درع الله الحصينه و جنته الوثیقه» (۹۶) ولی این همه تا* کیداتی که در اسلام برای جهادشده و مبارزات مقدسی که در راه اعلائی کلمه* توحید صورت گرفته است برخی از دشمنان اسلام را و داشته است که علیه اسلام سخن گویند و تهمت‌هازنند و آنرا دینی بیرحم و کشتارگر معرفی کنند ولی خوشبختانه محققان منصف مسیحی مذهب بمانند جان دیون پورت باین حملات ناروا پاسخ داده و علائق صلح آمیز اسلام را بخوبی معرفی کرده و در برابر، قساوت و کشتار دیگران را مشروحا بیان داشته اند (۹۷).

در قلت تعداد مقتولین جنگهای اسلامی همین بس که مجموع تلفات انسانی طرفین در ۸۰ غزوه* پیامبر فقط در حدود ۱۴۰۰ نفر بوده است (۹۸).

دکتر محمدحمید الله استاد دانشگاه پاریس مینویسد: محمد ص بر بیشتر از يك میلیون میل مربع حکومت میکرد و این مساحت معادل تمام قاره* اروپا منهای روسیه بود و این سرزمین مسکن میلیونها نفر جمعیت بود ولی در تسخیر این منطقه* وسیع فقط ۱۵۰ نفر از افراد مخالف در میدانهای جنگ کشته شدند و تلفات مسلمین روی هم رفته برای مدت ده سال در ماه یکنفر شهید بود (۹۹).

علامه* طباطبائی مینویسد: باتوجه بآیات فاقتلوا المشرکین حیث وجدتموهم — قاتلوا المشرکین کافه* (۱۰۰) معلوم میشود که اسلام يك حکم دفاعی کلی برای ریشه کن کردن اساس شرک و پاکیزه ساختن زمین از آلودگیهای کفر و الحاد و برقراری سلطنت ایمان بر کشوردلهای آدمیان صادر کرده و این جهاد برای برچیدن بساط بت پرستی و شرک ظاهری است (۱۰۱).

۹۳- ناسخ التواریخ ۹۴- وسائل الشیعه ۹۵- وسائل الشیعه ۹۶- نهج البلاغه

۹۷- عذر تقصیر به پیشگاه قرآن و محمد ص ۹۸- ترجمه اسلام و صلح جهانی ۹۹- رسول اکرم

در میدان جنگ ۱۰۰- ۳۶ و ۵ توبه ۱۰۱- المیزان

سوگند به دریا

در اینجا خدای بیکی از پدیده‌های عظیم و شگفت‌انگیز خلقت خویش سوگند یاد میکند و فرماید: **وَالْبَحْرُ الْمَسْجُورُ (۱۰۲)** قسم بدریای جوشان که یا بمعنی موج است و یا کنایه است که دریا بروی زمینی که هسته مرکزیش منطقه^{*} پر حرارت و مذاب را تشکیل میدهد قرار گرفته است (۱۰۳) و بگفته^{*} دیگر دریای مملو از آب (۱۰۴) قناده نیز مسجور را بمعنی پر گرفته است و ابن جریر طبری این سخن را درست میداند (۱۰۵) و این تعبیر بهتر بنظر میرسد زیرا انبوه آبهای متراکم اقیانوسها خود یکی از دلایل عظمت خلقت است. چنانکه حجم آبهای دریاها را به ۱۵۰۰۰۰۰۰۰ کیلومتر مکعب تخمین زده‌اند (۱۰۶) از ۵۱۰۰۰۰۰۰۰ کیلومتر مربع سطح زمین ۳۶۰۰۰۰۰۰۰ کیلومتر مربع یعنی ۷ درصد آن آب است عمق دریاها از صفر تا ۱۰۷۹۰ متر معلوم شده و حرارت آب دریاها از صفر تا ۲۹ درجه است در ژرفای بیش از ۲۰۰ متر دریا ظلمت مطلق حکومت میکند (۱۰۷)

پس خدای با سوگند بدریا عظمت و عجایب این پهنه^{*} شگفت‌انگیز را بجهانیمان نشان میدهد و امام سجاده فرمود: **یا مَنْ فِي الْبَحَارِ عَجَائِبُهُ (۱۰۸)** و اکنون بشر توانسته است با تجهیزات قوی علمی و مسافرتها ی بقر دریا بشگفتیهایی عظیمی پی برد و جهانی ناشناخته را در عمق مظلم اقیانوسها در یابد بطوریکه تا کنون بیش از سیصد هزار نوع گیاه و ۵۰۰۰۰۰۰ نوع جانور در دریاها شناخته شده است (۱۰۹) در اقیانوسها ۲۰۰۰۰ نوع ماهی وجود دارد که طول کوچک ترین آنها کمتر از یک سانتی متر و طول بزرگ ترین آنها به ۳۳ متر و وزنش به ۱۲۵ تن بالغ گردیده است و پیدایش ماهی‌ها را در دریا از سیصد میلیون سال قبل تخمین زده‌اند (۱۱۰) دیگر از شگفتی‌های دریا وجود رودخانه‌های عظیمی است که در داخل آب دریا حرکت میکنند و آب آنها با آب دریا نمی‌آمیزد و قرآن عظیم بسوجود این رودهای دریائی اشاره کرده و فرموده است: **هُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فَرَاتٌ وَ هَذَا مِلْحٌ اجاجٌ . وَ جَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَ حَجَرًا مَاجُورًا (۱۱۱)** مهمترین رودهای دریائی جریان گلف استریم (۱۱۲) است که از خلیج مکزیک می‌گذرد . سرعت آن پنج کیلومتر در ساعت و پهنایش ۱۴۵ کیلومتر و عمق آن ۸۰۰ متر است و هر دقیقه دویلیون تن آب در سواحل فلوریدا میریزد . (۱۱۳) شگفتی دیگر آنکه

۱۰۲- طور آیه^{*} ۴ ۱۰۳- تفسیر جواهر ۱۰۴- غرائب القرآن ۱۰۵- جامع البیان
 ۱۰۶- معاله فی السماء ۱۰۷- زندگی در دریا ۱۰۸- دعای جوشن کبیر ۱۰۹- زندگی در دریا
 ۱۱۰- دریا دیار عجایب ۱۱۱- فراقان ۵۶ ۱۱۲- Gulf stream
 ۱۱۳- دریا دیار عجایب

در اعماق دریا کوههای مرتفع طولی وجود دارد از جمله سلسله جبال در اقیانوس اطلس بطول ۲۰۰۰۰ کیلومتر کشیده شده که گاهی از دریا بارتفاع ۲۱۰۰ متر سر برآورده است (۱۱۴) و ارتفاع قله‌های آن تا ۴۰۰۰ متر میرسد (۱۱۵) قسم‌های دیگری در قرآن نیز یاد شده که بعلمت تنگی حوصله مقال از ذکر آن معذوریم از جمله سوگند بانجیر وزیتون است که در مقاله تفسیر همین شماره مجله درج شده است.

جوابهای قسم

جوابهای سوگندهائی که در قرآن یاد شده بیشتر در تأکید اصول دین است که معرفت و اعتقاد آنها بر مردمان واجب است (۱۱۶) از جمله :

۱- در توحید مانند والصفات صفا..... ان الهکم لواحد (۱۱۷) که نخستین رکن ادیان الهی است و بیش از همه، قرآن با شرك مبارزه میکند و مردمان را به پرستش خدای یگانه بر می‌انگیزد چنانکه در این کتاب مبین یکصد و هشتاد آیه در باره توحید آمده است (۱۱۸) علی علیه السلام که مولای موحدان جهان است خدای را به یگانگی ستاید و گوید: الحمد لله الواحد الاحد الصمد المتفرد (۱۱۹) امام صادق ع نیز خدای را بوحدانیت معرفی میکند و میگوید: سبحانه و تقدس و تفرد و توحید (۱۲۰) و امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در باره توحید باری چنین سخن می‌راند :

اول عبادۃ الله معرفته و اصل معرفه الله توحیده (عیون اخبار الرضا)

مهندس کلود . م . هزاوی (۱۲۱) طراح مغز الکترونی میگوید من بیک خدای مافوق الطبیعه قائم و معتقدم که عالم طبیعت احتیاج بیک علت اولی و مافوق الطبیعه دارد (۱۲۲) ویلیام جیمز (۱۲۳) روانشناس و فیلسوف امریکائی مینویسد ما و محیط ما و تمام عالم خلقت همه معلول هستیم و باین جمع معلول یک علت نامرئی اولی وجود دارد که من آنرا خدامینامم (۱۲۴) طنطاوی در تفسیر سوره اخلاص گوید: جمیع خردمندان و اهل ملل معتقد به یگانگی خدا هستند و اگر عقیده‌ای بر خدایان متعدد باشد محتاج بدلیل و مشکوک است و این برهان و خدانیت است و آثار و خدانیت در جمیع عوالم هست زیرا همه اجزاء جهان بهم ارتباط مستحکمی دارند و جهان نظام استواری است که نیروی یگانه‌ای آنرا اداره و تدبیر میکند و وحدت

۱۱۴- دریا دیار عجایب ۱۱۵- زندگی در دریا ۱۱۶- ترجمه فرهنگ

قوانین و عقاید اسلامی ۱۱۷- سوره صافات ۱۱۸- کشف المطلب ۱۱۹- اصول کافی

۱۲۰- اصول کافی ۱۲۱- C. M. Hathaway ۱۲۲- اثبات وجود خدا ۱۲۳- W. James

۱۲۴- اثبات وجود خدا

تفرد است به عظمت و حکمت و علم و عزت و استکبار (۱۲۵) و گفته است که واحد بصفات است واحد بذات . وقيل الاحد هو المتفرد بايجاد المفقودات والمتوحد باظهار الخفيات (۱۲۶) و بدیگر سخن واحد ذات متفردی است که او را نظیری نباشد و توحید اقرار به یگانگی خداست . واحد از چیزی برانگیخته نشود و با چیزی متحد نگردد (۱۲۷) .

دکتر جان آدلف بوهرلر (۱۲۸) دریگانگی خدای میگوید : هر چه علم بیسته ریشرفت کرد و علت حوادث بیشتر کشف شد نیاز بشر به خدایان متعدد کمتر گردید (۱۲۹) و آلبرت ماک کومب وینچستر (۱۳۰) زیست شناس معروف آمریکائی در رد شرک میگوید: هر کشف تازه ای که در دنیای علم بوقوع میپونند آثار شرک را در باطن ما از بین میبرد و جای خود را بافکار عالی خداشناسی و توحید میبخشد (۱۳۱)

۴- در حقانیت قرآن

در این باره نیز سوگند های فراوانی آمده همچون : **والسما عذات الرجوع والارض ذات الصدع انه لقول فصل . وما هو به لهنزل (۱۳۲)** . و در فرقان عزیز ۳۵۸ آیه در باره خفانیت و حقیقت قرآن آمده است (۱۳۳) و چون هم اکنون سخن ما بر سر قرآن است در اینجا بسط سخن ضروری نمیباشد و باین سلسله گفتار توجه باید (۱۳۴) .

۳- در صدق رسالت پیامبر

که پیشوای آسمانی انسانهاست و آخرین رسول در گاه خداوندی است و در باره شخصیت و رسالت و مأموریت آسمانی صفات و خلق کریمش ۴۰۰ آیه در قرآن آمده (۱۳۵) و خدای بصدق رسالتش سوگند یاد کرده و فرموده است: **يس والقرآن الحكيم انك لمن المرسلين (۱۳۶)** و بدیگر جای فرماید: **وما محمد الا رسول قد خلت من قبله الرسل (۱۳۷)** و رسالتش برای بشارت نیکو کاران و تخویف کافران و کجروان است . **انا ارسلناك بالحق بشيرا ونذيرا (۱۳۸)** و مایشتی شمه ای در این باره سخن گفته ایم (۱۳۹)

۴- در وجود معاد

که سومین ریشه استوار شجره دین است و مسلما چنین روزی بیاید و خدای بصدق وعده*

۱۲۵- جواهر ۱۲۶- کشف الاسرار ۱۲۷- صافی- برهان ۱۲۸- Buchler ۱۲۹- اثبات وجود خدا ۱۳۰- Winchester ۱۳۱- اثبات وجود خدا ۱۳۲- طارق ۱۱-۱۵ ۱۳۳- کشف المطالب ۱۳۴- شماره های ۱۶ تا ۲۲ مجله آستان قدس ۱۳۵- کشف المطالب ۱۳۶- سوره یس ۳۱۷- آل عمران ۱۳۸- بقره ۱۱-۱۳۹ شماره های ۱۵ و ۱۶ مجله آستان قدس

خود در این باره سوگند یاد کرده و فرماید : **والذاریات ذروا.... انما توعنون لصادق (۱۴۱)** و این روزی است که در وجودش شکی نیست و هر کس پاداش اعمال خویش را در آن روز بیابد فکیف اذا جمعناهم لیوم لاریب فیه ووفیت کل نفس ما کسبت و هم لایظلمون (۱۴۱) و علی علیه السلام در باره قیامت فرماید : **وذلك یوم یجمع الله فیه الاولین والآخرین لنقاش الحساب و جزاء الاعمال (۱۴۲)** و در قرآن مجید ۸۵۱ آیه در باره معاد آمده (۱۴۳) که شرح آنرا بوقتی دیگر موکول میکنیم .

۵- در حالات و مقام انسان

خدای را بانسان عنایتی است عظیم که خلیفه او در زمین است و مسجود فرشتگان . و روح خدایش در پیکر دمیده شده : و نفخت فیه من روحی فقعدوا له ساجدین (۱۴۴) و آنچه که در آسمانها و زمین است در تسخیر اوست . و سخر لکم مافی السماوات و مافی الارض (۱۴۵) و بمصدق آیه **و علم آدم الاسماء کلها (۱۴۶)** خداوند او را بامتیاز علم بر دیگر آفریدگان خویش برتری داد و باو اسماء و معانی آنها و دانش مادی و معنوی عنایت کرد (۱۴۷) و فرمود انسان را با اسماء و مسماهای آنها که عبارت از حقایق موجودات خاصی هستند که در پشت پرده غیب مخفی بوده اند آگاه کردیم و آن حقایق موجودات عالی ناپیدائی هستند که همه چیز به برکت آنها ایجاد شده و جهان هستی پرتوی از نور آنهاست (۱۴۸) و بمدلول آیت : **ولقد کرّمنا بنی آدم (۱۴۹)** خداوند بشر را بر دیگر آفریدگان خویش به نیروها و بدایع جسمانی و امتیازات قوت و عقل و نطق و تمیز برتری بخشیده است (۱۵۰)

ارسطو و فلاسفه جدیدی بمانند **هیلبرموثر** گویند : انسان بنفسه مملکت مستقلی است

(۱۵۱) و **اسرار سبزواری** در معنی حدیث : **ان الله خلق آدم علی صورته** گوید آدم مظهر همه صفات خداوند است (۱۵۲) و در تورات هم آمده که خداوند آدم را بصورت خود آفرید (۱۵۳) **علی ع** در شگفتی خلقت آدم فرماید : که او بوسیله پاره ای پیه میبند و با قطعه ای گوشت سخن میگوید و با پاره استخوانی میشوند (۱۵۴) در کتاب **دهامپادا** از کتب مذهبی بودائیان در باره انسان آمده است که : **خصاری از استخوان و پاره ای از گوشت و خون آنگاه**

۱۴۰- الذاریات	۱۴۱- آل عمران	۱۴۲- نهج البلاغه	۱۴۳- کشف المطالب
۱۴۴- حجر ۳۰	۱۴۵- لقمان ۲۰	۱۴۶- بقره ۳۱	۱۴۷- مجمع البیان
۱۴۸- المیزان	۱۴۹- بنی اسرائیل	۱۵۰- مجمع البیان	۱۵۱- دائرة المعارف فرید
وجدی ۱۵۲-	اسرار الحکم ۱۵۳-	سفر پیدایش ۱-۳۷	۱۵۴- نهج البلاغه

حصارنشینی دستخوش رنج خودپرستی و فریب و مرگ و پیری (۱۵۵) و نام انسان ۶۶ بار در قرآن آمده است (۱۵۶) که بمدلول این آیات گاهی زائیده رنج است لقد خلقنا الانسان في كبد (۱۵۷) و گاهی همراه فراموشی و غفلت و قساوت (۱۵۸) ان الانسان لربه لکنود (۱۵۹) و زمانی در زیانکاری است ان الانسان لفي خسر (۱۶۰) و هم او خدای را ناسپاس است ان الانسان لکفور مبین (۱۶۱) و بر رفتار او نگهبانی مقرر است ان کل نفس لمارعیه حافظ (۱۶۲) و آنقدر عزیز است که خدای بجانش سوگند یاد کند: ونفس وما سواها (۱۶۳) و بالاخره به نیکوترین ترکیبی آفریده شده است لقد خلقنا الانسان في احسن تقویم (۱۶۴)

شیخ طبرسی در تفسیر این آیه نوید: یعنی بشر را بکمال اعتدال و امتیاز اندیشه و عقل آفریدیم (۱۶۵) و بدیگر سخن انسان را به قامت راست و زیبایی چهره و اجتماع خواص کاینات و نظایر سایر موجودات مخصوص و ممتاز ساختیم (۱۶۶) و یا انسان را بقبول توحید و نبوت و ولایت بهترین وضعی آفریدیم (۱۶۷).

امام فخر رازی گوید: خداوند بشر را برخلاف همه موجودات ذیروح در حال استوا آفرید با قامت کشیده و ایستاده و آنگاه او را با سیرت باطن و فهم و ادب و علم و بیان ممتاز ساخت (۱۶۸).

طنطاوی احسن تقویم را در استوای قامت و زیبایی و شگفتی های خلقت انسان میداند (۱۶۹) و در اینجا بجاست که برای بیان رشحه ای از قدرت پروردگاری که در پیکره انسان نمودار است آماری اعجاب انگیز بنگاریم تا انسانها را عبرتی باشد و قدر خویششان بدانند و سپاس خداوندگار بگذارند.

اسمیت و کپنهاور بافت شناسان بزرگ معاصر در کتاب خود مینویسند که ضخامت قشر خاکستری مخ از ۱۵ تا ۳۵ میلیمتر است و سطح آن به ۲۰۰۰۰۰ میلیمتر مربع میرسد و از ۱۴ ملیون نرون (۱۷۰) (بافت عصبی) تشکیل شده که وظیفه آنها احساس درد است (۱۷۱) و این مرکزیت احساس درد با ۳۵۰۰۰۰۰ نقطه گیرنده درد که در سراسر بدن انسان قرار دارند مربوط است بعلاوه در سطح بدن ۲۵۰۰۰ نقطه گیرنده سرما و ۳۰۰۰۰ نقطه گیرنده گرما و ۵۰۰۰۰ نقطه درک تحریکات مکانیکی وجود دارد (۱۷۲) باتوجه باینکه تعداد گلبولهای

۱۵۵ - حکمت ادیان ۱۵۶ - معجم المفهرس ۱۵۷ - البلد ۱۵۸ - تفسیر عبده

۱۵۹ - العاديات ۱۶۰ - العصر ۲ ۱۶۱ - زخرف ۴ ۱۶۲ - طارق ۱۶۳ - الشمس

۱۶۴ - التين ۴ ۱۶۵ - معجم البيان ۱۶۶ - صافي ۱۶۷ - برهان ۱۶۸ - مفاتيح الغيب

۱۶۹ - جواهر ۱۷۰ - Neuron ۱۷۱ - هیستو لژی اسمیت ۱۷۲ - بافت شناسی و فیزیولوژی انسان

قرمز در هر میلیمتر مکعب خون ۵۰۰۰۰۰ است و سطحی که يك گلبول اشغال میکند ۱۲۸ میکرون مربع است بنا براین سطح مجموعی را که قادرند برای عمل تنفس در ۶ لیتر خون بسازند به ۳۸۴۰ متر مربع بالغ میشود (۱۷۳).

بدن انسان تقریباً دارای ۳۰ تریلیون گلبول قرمز است و قطر هر گلبول هفت میکرون است بنا براین اگر فرضاً گلبولهای خون را پشت سر هم ردیف کنیم صفی بطول ۲۱۰۰۰۰ کیلو-متر ایجاد خواهد شد (۱۷۴) و چون شعاع متوسط زمین ۶۳۶۶ کیلومتر است (۱۷۵) بنا براین صف گلبولهای بدن انسان به ۳۳ برابر شعاع کره زمین بالغ میگردد و فاصله کره زمین تا ماه ۱۸ برابر این صف عجیب طولانی است. عجیب تر آنکه هر گلبول قرمز خون از ۲۶۵۰۰۰۰۰ مولکول هموگلوبین تشکیل یافته و هموگلوبین رنگ دانه قرمزی است که مسئول حمل اکسیژن میباشد بنابر این تعداد کل هموگلوبین حیات بخش بدن انسان عدد ۷۹۵ را تشکیل میدهد که در برابر آن ۱۹ صفر گذاریم (۱۷۶) عمل بینائی ما بوسیله هفتاد میلیون سلول مخروطی شکل و قریب یکصد و هفتاد میلیون سلول میله‌ای انجام میگردد که در شبکه چشم قرار دارند (۱۷۷) و بر طبق عقیده هلمهتر (۱۷۸) در گوش انسان ۶۰۰۰ تار صوتی وجود دارد که هر تار با صوت و ارتعاشی خاص بلرزه می‌آید (۱۷۹) تنها تعداد لوله‌های کلیه‌ها تا ۴ میلیون عدد میرسد که طول مجموع آنها ۲۲ کیلومتر است و در هر شبانه روز ۱۷۰۰ لیتر خون از این کلیه‌ها عبور میکند (۱۸۰) ولی خونی که شبانه روز از ششها میگذرد به ۱۰۰۰۰ لیتر بالغ میگردد (۱۸۱).

ولی ارباب تفاسیر بیشتر به جنبه معنوی و روحانی بشر تکیه میکنند و در این باب سخنها دارند چنانکه نسابوری گوید چون انسان از چهار مرتبه عقلی، هیولا، ملکه بالفعل و مستفاد بگذرد بمقام والای احسن تقویم نائل گردد (۱۸۲) و عبده گوید: خدای بشر را به نیکوترین فطرت آفرید و او را با امتیاز عقل بر همه کائنات سیادت بخشید (۱۸۳) و ابوبکر ظاهر گفت: یعنی بشر را به نعمت عقل مزین و به امر و نهی مودب و به تمیز مذهب ساختیم (۱۸۴) و دیگری بیان خدای انسان را در اوج کمالات نفسی آفرید و او را بمنطق و حکمت و اندیشه ممتاز ساخت (۱۸۵) ولی همین انسان با همه بدایع خلقتش بمدلول آیه ثم ردناه اسفل سافلین (۱۸۶)

- ۱۷۳- هیستو لژی اسمیت ۱۷۴- بیولوژی ویلی ۱۷۵- هیث کلاسیک
 ۱۷۶- محاسبه دکتر تراب ۱۷۷- هیستولوژی اسمیت ۱۷۸- Helmholtz
 ۱۷۹- بیولوژی انسان ۱۸۰- هیستولوژی اسمیت ۱۸۱- تشریح و فیزیولوژی انسان ۱۸۲- غرائب القرآن ۱۸۳- تفسیر عبده ۱۸۴- ابوالفتح ۱۸۵- جامع البیان - مجمع البیان ۱۸۶- سوره التین

بتدریج به سستی گراید و در آغوش خاک جای گیرد (۱۸۷) و یا با همه علو مقامی که در عالم معنی دارد دچار گناه و تجاوز شود و از پایگاه والای خویش پائین افتد (۱۸۸) در این صورت از منزلت حیوانات نیز پائین تر آید زیرا آنها را نعمت فطرت و عقل نبود (۱۸۹) و این سقوط معنوی موجب درافتادن او به جهنم گردد چنانچه علی ع فرمود: اسفل سافلین پائین‌ترین طبقه جهنم است (۱۹۰).

از درگاه اعلای الهی در جوار مزار مقدس رضوی ع می‌خواهیم که ما را از خطر سقوط بدرکات پست حیوانی و طبقات آتش‌خیز دوزخ برهاند و به هدایت قرآن و پیشوایان ارجمند اسلام بمدارج اعلای احسن تقویم عروج دهد. انشاءالله

فخرالدین حجازی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

